

Sæle, O. O. & Loland, S. (2025). Innledning. I S. Loland & O. O. Sæle (Red.),
Å løpe en risiko: Etiske refleksjoner om å lede praksis i kroppsøving, idrett og friluftsliv
(s. 9–18). Fagbokforlaget. DOI: <https://doi.org/10.55669/oa610700>

Innledning

Ove Olsen Sæle og Sigmund Loland

Tittelen *Å løpe en risiko* understreker at det i menneskelige møter, også i en yrkes- og profesjonskontekst, alltid vil være noe etisk som «står på spill». Slike møtepunkt vil uunngåelig inneholde elementer av det kontingente og uforutsigbare. Vi er alle utsatt og sårbare som ledere i pedagogiske settinger. I denne boka viser «ledere» til *pedagogiske ledere og tilretteleggere*: lærere, trenere og veiledere. Som ledere opplever vi til tider å stå overfor krevende verddivurderinger og verdivalg.

Innenfor utdanningsfeltet og organisert idrettsliv finnes det klare normer, regler og retningslinjer for hvordan lederskap og veiledning skal utøves. Likevel kan regelverk og retningslinjer aldri dekke alle situasjoner i detalj. Hver situasjon er unik, og ledere må også kunne håndtere uforutsette hendelser som setter verdier og etikk på spill.

Hvordan den enkelte forholder seg til ledelse, og hva som kjennetegner god eller dårlig ledelse, avhenger også av hva man legger i begrepene. Vi kan nærme oss substantivet *ledelse* eller verbet *å lede* på leksikalsk og språklig vis, der verbet *å lede* oversettes med «føre» eller «styre», fra det norrøne *leiða*, «føre ved hånden» (Caprona, 2013, s. 1034). Dette viser at ledelse er uttrykk for en konkret handling.

Samtidig understreker Brunstad (2009) at ledelse, som språklig uttrykk for «det å ligge foran, først, i front, i spissen» (s. 32), har en etisk dimensjon. Det handler ikke om solospill, men om å *ta ansvar* eller *stå opp for andre*. Som Brunstad påpeker, er det å lede «å få med seg noen, lede noen fra et sted til et annet» (ibid., s. 36).

Perspektiver på ledelse har ifølge Hanstad (2019) variert de siste hundre årene. I en tidlig tolkning ble ledelse sett på som et individuelt foretak, personlig knyttet til individuelle egenskaper og bestemte lederstiler. En moderne forståelse ser ledelse som et kollektivt orientert samspill «som legger vekt på sosiale, samarbeidsorienterte og relasjonelle aspekter» (s. 161), og som delegert ledelse eller medvirkende lederskap. Flere kapitler i denne antologien understreker ledelse nettopp forstått som et relasjonelt fenomen.

Ser vi på ledelse i betydningen *organisasjonsledelse*, trer verdidimensjonen tydelig frem idet organisasjoner gir sine ledere forpliktende, etiske retningslinjer. Ledere i skole, idrett og friluftsliv skal drive virksomhet i samsvar med de verdier og retningslinjer som gjelder for institusjonen eller organisasjonen de representerer. Dette omtales som *verdibasert ledelse*. Bush (2012) poengterer at verdibasert ledelse innebærer et samspill mellom organisasjonens verdier og

etiske standarder, og det som utøves på individ-, gruppe- og organisasjonsnivå. Noen må levendegjøre og praktisere organisasjonens formulerte verdier og være organisasjonens ansikt utad.

Bush (2012) understreker at dersom ledere skal fremstå som troverdige, må atferden samsvare med de verdiene virksomheten representerer. Som tidligere påpekt må enhver regel eller retningslinje fortolkes og praktiseres. Etikk, også i et lederperspektiv, krever refleksjon, skjønnsmessige vurderinger og god dømmekraft.

Fellesnevneren i denne antologien er nettopp å reflektere over og belyse etiske spenninger og dilemmaer som oppstår i lederpraksis i kroppsøving, idrett og friluftsliv. Vi ønsker å bidra med ny kunnskap innenfor det profesjonsetiske fagfeltet. Kapitlene har ulike tematiske vinklinger og samler seg rundt tre hovedtemaer: verdibasert ledelse, kroppssyn og inkludering. Kapittelbidragene tar utgangspunkt i ulike fag- og forskningsområder, et grep som er valgt for å synliggjøre kompleksiteten i etisk ledelse. Metodisk varierer kapitlene også; noen er empirisk forankret, andre teoretiske. Antologiens målgruppe er studenter i høyere utdanning, fagkolleger og forskere på området.

Antologien har blitt til fordi vi trenger mer kunnskap om de etiske utfordringene ledere står overfor i vårt fagfelt. Et kjennetegn ved norsk breddeidrett er at den i stor grad ledes av frivillige voksne uten formell, faglig skoling. Studier viser også at lærere i skolen ofte mangler et etisk språk for sin lærerpraksis (Schjetne mfl., 2017). Lærere praktiserer vanligvis en dydsetisk omsorgspraksis i møtet med elevene; de ønsker «å se elevene». Friluftslivveiledning balanserer mellom å tilby risiko og spenning, og å ivareta sikkerhet og kontroll. Lederes yrkesmoral og yrkesetiske tenkning utvikles og modnes gjennom praksisfeltet og den yrkeskulturen lederne daglig inngår i (Evetts, 2013).

Profesjonsutvikling er et kontinuerlig utviklingsprosjekt. Ledere blir aldri utlært. Kroppsøvingfaget, idretten og friluftslivet er deler av et samfunn i endring. Praksisene forandrer seg, og det samme gjør omgivelsene. En tydelig fellesnevner mellom kroppsøvingslæreren, treneren og friluftslivsveilederen er at de alle utøver en form for performativ virksomhet. Ledere fungerer som rollemodeller og møtes med forventninger om tydelig evne til etisk refleksjon, dømmekraft og gode valg i etiske dilemmaer.

Vi har dermed skissert noen overordnede rammer og begrunnelser for antologien. I det følgende ser vi nærmere på de ulike delene. **Del 1** handler om å våge verdibasert ledelse. I enkelte sammenhenger krever handlinger

mot: å stå opp mot urett, å legge til rette for læring for alle, å endre praksis, å ta et ubehagelig ansvar der en kunne valgt en enklere vei ut. De fire kapitlene gir konkrete eksempler på hvordan kroppsøvings- og idrettsfeltet også utgjør verdimessige risikofelt. Hva består risikoen i, og hvilke handlingsvalg ivaretar verdiene?

I det første kapitlet, «Balansekunst: Å leia born i idrett», diskuterer idrettshistoriker Gudmund Skjeldal barneidretten før og nå. Utgangspunktet hans er historien om den akrobatiske tiaringen Carl August Paulson og sirkusbarna fra andre halvdel av 1800-tallet. Under voksnes ledelse og økonomiske interesser leverte de imponerende prestasjoner. Sett med moderne øyne kan praksisen betraktes som grov utnyttelse og barnearbeid. Skjeldal ber oss være varsomme i vår iver etter å dømme. Historien er sjelden en enkel fortelling om framskritt. Har ikke også institusjonaliseringen av barndommen og den voksenstyrte og regelorienterte barneidretten problematiske sider? Og hva er egentlig forskjellen mellom den ambisiøse fotballforeldereren som kjører sin håpefulle til profesjonaliserte og kommersielle fotballakademier, og August Paulson, Carl Augusts far, som fremmet sin sønn som akrobat? Skjeldal ønsker å bevege seg bort fra den naive framskrittstroen og vekke kritisk refleksjon hos dagens idrettsledere og trenere.

Dosent i idrett, Ove Olsen Sæle, har skrevet **kapittel to**, med tittelen: «Å bli spilt med av spillet: Fair play og lederkvaliteter i lagspillaktiviteten fotball i kroppsøvingsfaget». Sæle drøfter etiske dilemmaer som kan oppstå ved bruk av fotball i kroppsøvingsfaget. Han peker på hva som kjennetegner fotball som lagspill og hva som ligger i konseptet fair play. Han argumenterer for at fotball som lagspill inneholder flere etiske kvaliteter, som samarbeid, respekt for hverandre og spillet, og det å spille andre gode – verdier som det er viktig at kroppsøvingslæreren vektlegger. Sæle understreker videre at det å delta i fotballspill kan være både et givende og sårbart prosjekt fordi man «går opp i spillet». Det krever derfor at læreren evner å lede slike spillaktiviteter i faget på en didaktisk klok måte, og at det legges til rette for samarbeidslæring. Kapitlet belyser også noen etiske implikasjoner og dilemmaer som praktisering av fotball i faget rommer, og hvilke lederegenskaper som kreves av kroppsøvingslæreren for å få til et «forsvarlig» og inkluderende lagspill.

Dosent i kroppsøving, Bjørg Oddrun Hallås, har skrevet **kapittel tre**, med tittelen «Å veilede masterstudenter i kroppsøving om bærekraft og miljø: En dialog med økokritiske refleksjoner». Hun reflekterer rundt faglærers vei-

ledning av masterstudenter. Fokuset er rettet mot arbeidet med masteroppgaven og lærerutdanneres refleksjoner omkring sin didaktiske praksis med og i natur, samt deres naturforestillinger. Tematisk tar prosjektet utgangspunkt i bærekraftig utvikling og økokritikk. Hallås bygger empirien på skriftlige dialoger mellom lærer og student, og drøfter dette i lys av Hopmanns danningsteoretiske didaktikk og en matrise over ulike natursyn. Hun plasserer seg slik innenfor både profesjonsetikk og natur- og miljøetikk. Hovedbudskapet i kapitlet er at gjennom en åpen og gjensidig veiledningssamtale mellom lærer og student åpnes det for utdypende refleksjoner og en bevisstgjøring omkring hvilke natursyn man forfekter, og hvilke etiske dilemmaer gitte natursyn reiser. Ved å ta i bruk en økokritisk lese måte kan man stille spørsmål ved både et feirende og et problematiserende natursyn.

I det fjerde kapitlet, «Trenerens moralske sirkel: Refleksjoner om praktisk treneretikk», beveger vi oss fra kroppsøving til konkurranseidrett. Idrettsfilosof Morten Renslo Sandvik ønsker å utvikle rammer for en profesjonsetikk for trenere – en treneretikk. Han bruker sin egen idrett, landeveis sykling, som praktisk eksempel. Sandvik understreker viktigheten av det han kaller kontekstualitet. Vi må forstå trenerens verdidilemma i den sammenhengen – den konteksten – dilemmaene oppstår i. Ingen situasjoner er like. Trenere trenger ikke først og fremst en etisk regelbok for å finne gode løsninger, men en sensitivitet og forståelse for idrettens egenart – det Sandvik kaller interne goder – og for andre menneskers perspektiv og motivasjon gitt den konteksten de handler i. Mer spesifikt argumenterer Sandvik for en dydsetisk utvikling av treneretikken.

Del 2 handler om å våge å stole på kroppen. I idrett, kroppsøving og friluftsliv står kropp og bevegelse sentralt. Mange av de etiske lederutfordringene vi står overfor i dag gjelder kroppens møte med teknologi og strenge normer for utseende og funksjon. Kapittel fem, seks og sju drøfter slike problemstillinger.

Innenfor friluftsliv kan kroppen bli utsatt for store påkjenninger, og kapittel åtte argumenterer for at dette krever en egen pedagogikk. Det kroppslige aspektet står også sentralt i all ledelse eller veiledningskommunikasjon med andre, der det intersubjektive og affektive er i spill – noe kapittel ni berører.

I kapittel fem, «Dataenes dobbeltsidighet: Kroppsnær teknologi og etiske utfordringer i trenerrollen», tar idrettssosiolog Anne Tjønndal opp etiske spenninger og verdier som står på spill for trenere i idretten i møte med nye, kroppsnære teknologier. Eksempler på slik teknologi kan være såkalte

«smarte» tann- og hodebeskyttere som skal beskytte mot skader i kontaktsidretter, systemer som bruker kunstig intelligens og treningsdata fra utøvere for å individualisere treningsplanlegging, eller samtidanalyse av prestasjonsdata i konkurranse som igjen kan gi direkte innvirkning på valg av teknikk og taktikk. Teknologiske innovasjoner er ment å gjøre trenerrollen enklere, men kan ikke erstatte den erfarne trenerens dømmekraft. Hvordan skal treneren kunne bruke teknologisk innovasjon med klokskap og unngå undertrykkende overvåkning og måletyranni?

Kapittel seks, «Treningspillen: Hva gjør treneren når farmasien tar over?», handler også om teknologi, men nå i form av biomedisin og farmasi. Idrettsfilosof Sigmund Loland spør hvordan fitnessstreneren kan forholde seg til en mulig «treningspille» – en pille som simulerer de viktigste fysiologiske effektene av trening uten å kreve aktivitet. Treningspillen er bare ett eksempel på en raskt voksende forbedringsindustri med prestasjons- og helsefremmende produkter. Loland diskuterer spesielt trenerens møte med «den motvillige mosjonisten» som trener kun for å bedre helsen. Hvorfor bruke tid, energi og penger på trening dersom mosjonisten kan få samme helseeffekt av et farmakologisk produkt? Utfordringen blir å begrunne treningen i noe mer, i egenverdi. Loland peker på framtidens gode trener som en opplyst generalist som gjennom gode didaktiske grep lar sine klienter selv oppdage aktivitetenes egenverdi.

I **det sjunde kapitlet**, «En god kroppsøvingslærer og rollemodell i et kroppsfixert samfunn: Evidensbasert kunnskap, etiske refleksjoner og praktiske anbefalinger for å fremme et positivt kroppsbylde og aktivitetsglede hos unge», ser fysisk aktivitet og helse-ekspert Christine Sundgot-Borgen på hvordan kroppsøvingslæreren kan forholde seg til et kroppsfixert samfunn der unge blir bombardert av urealistiske og til dels ekstreme budskap om utseende, helse og trening. Konsekvensene kan være dypt problematiske når det gjelder kroppsbylde og også synet på trening og fysisk aktivitet. Med bakgrunn i egne og andres forskning på risikoforebyggende intervensjoner peker Sundgot-Borgen på kroppsøvingslærerens rolle og muligheter. Intervensjonene viser positiv utvikling både når det gjelder kroppsbylde og helse relatert livskvalitet. Sundgot-Borgen diskuterer konsekvenser og etiske dilemmaer i lærerrollen, ikke minst der lærere kan stille for strenge forventninger til seg selv om å fremstå som positive rollemodeller for elevene.

Kapittel åtte, «Smerte, risiko og glød i friluftsliv: Pedagogiske og etiske refleksjoner», handler om friluftsliv. Professor i idrett og samfunn Gunnar Breivik reflekterer over hvordan veilederen kan håndtere smerte, risiko og glød på måter som kan gi positiv livsendring og vekst. Breivik er opptatt av det han kaller *utfordringspedagogikk*. Han er kritisk til et økende kontroll- og sikkerhetsfokus, som kan redusere spenningsopplevelser og erfaringer som gir utøvere et rikere liv. Med teoretisk støtte fra psykologi og filosofi, blant annet i Bollnows eksistenspedagogikk, diskuterer han hvordan smerte og risiko kan forstås og møtes konstruktivt som en integrert del av livet. For Breivik fremstår friluftslivet som et spesielt egnet felt i så måte. Han viser til tidligere forskning og egne erfaringer, der han diskuterer de etiske utfordringene og spenningene friluftslivsveilederen kan stå overfor.

I **kapittel ni**, med tittelen «Å lede og å bli ledet – å møtes i gjensidig dynamikk», skriver professor Gunn Engelsrud om hva det innebærer å lede undervisning i kroppsøvingsfaget. Hennes etiske bidrag er å vise viktigheten av at undervisningen gjøres meningsgivende for den enkelte elev, noe som forutsetter at læreren, i den grad det er mulig, anerkjenner at ethvert møte mellom lærer og elev vil bære preg av å være et gjensidig, uforutsigbart og prosessuelt møte. I undervisningen er begge «utlevert» til hverandre. Engelsrud støtter seg til Husserls fenomenologi, der intersubjektivitet oppfattes som noe grunnleggende ved vår eksistens og kommunikasjon med andre og omverdenen. Hun viser også til senere teorier hos Fuchs, Koch og Merleau-Ponty, som bygger på en forståelse av at vår kroppslige væren og våre emosjoner også inngår i våre intersubjektive erfaringer. Hun avslutter med å understreke at elever ikke skal «tingliggjøres» eller «tas for gitt», men møtes med en forståelse av at de er medvirkende, selvskapende og levende subjekter.

Del 3 handler om å våge og inkludere alle. Målet er eksplisitt for alle tre praksisfelt vi diskuterer: kroppsøving, idrett og friluftsliv. Spenningene mellom idealer og virkelighet er imidlertid tydelige. I kapitlene diskuterer forfatterne inkludering – eller mangel på inkludering – av transkjønnede elever, av nye aktiviteter i kroppsøvingen, av flere barn og unge i idretten uavhengig av familienes sosioøkonomiske status, og av utøvere med funksjonsnedsettelse.

I **kapittel 10**, med tittelen «Når skolen gjør barn urett: Etisk ansvarlighet overfor transkjønnede elever i kroppsøving», undersøker kjønnsforskerne universitetslektor Runa Næss Korshavn og førsteamanuensis Stine Helena Bang Svendsen de etiske utfordringene transkjønnede elever møter i kropps-

øvingsfaget, med fokus på hvordan lærere kan utvise omsorg. Forskningen er basert på intervjuer med transkjønnede ungdommer, og drøfter hvordan makt og relasjoner mellom lærere og elever formes av institusjonelle strukturer og normer. En elev beskriver en traumatisk erfaring med kroppsøving, der hun opplevde vold og mobbing, samt et ulevelig forhold til kroppen sin. En annen elev opplevde bedre støtte fra en lærer som anerkjente hans identitet og gjorde tilpasninger i undervisningen, noe som markerte et vendepunkt for ham. Kapitlet trekker på teorier fra sårbarhetsetikk og argumenterer for nødvendigheten av å skape inkluderende og trygge skolemiljøer for transkjønnede elever. Kapitlet konkluderer med at lærere må stille spørsmål ved etablerte normer og praksiser for å gi transkjønnede elever muligheter til å utvikle et positivt selvbilde og en trygg identitet.

I **kapittel 11**, med tittelen «Å lede crossfit-inspirerte aktiviteter i kroppsøving med vekt på differensiering og sosialisering», drøfter dosent Ove Olsen Sæle, lektor Vilde Femsteinevik Stakseng og førsteamanuensis Hilde Gundersen hvordan crossfit-inspirerte aktiviteter didaktisk kan gjennomføres i kroppsøvingsfaget, både på barneskolen, mellomtrinnet og i videregående skole. Dette er et lite utforsket felt i kroppsøvingsfaglig sammenheng, både nasjonalt og internasjonalt. Kapitlet trekker veksler på både idrettsetiske og profesjonsetiske perspektiver. Empirien bygger på intervjuer med tre kroppsøvingslærere. Det argumenteres for at crossfit-inspirerte aktiviteter kan gjennomføres i kroppsøvingsfaget dersom læreren tar høyde for crossfit-prinsippet om *skalering*, der øvelsene tilpasses den enkelte elevs forutsetninger og ferdighetsnivå. Dersom læreren legger opp til en kollektiv, inkluderende og mestringsorientert didaktikk, kan slike aktiviteter bidra til å fremme både elevenes fysiske helse og deres sosiale, refleksive og moralske utvikling. Det argumenteres for at en delegert og demokratisk lærerstil ytterligere kan forsterke elevenes utvikling og læringsutbytte.

Kapitlet 12 har tittelen «Lek eller spill? Rollekonflikter og etiske dilemmaer i ungdomsidrett i et trener- og lederperspektiv» og er skrevet av idrettssosiolog Arve Hjelseth. Han framhever det store mangfoldet av motiver ungdom har for å delta i idrett, som kan spenne fra sosiale mål til ambisjoner om å bli toppidrettsutøvere. Dette skaper spenninger og forventninger som trenerne må forholde seg til. Ungdomsidretten skal imøtekomme ulike målsettinger, både individuelt og i gruppe, i tillegg til å balansere mellom lek og konkurranse.

For å utforske disse dilemmaene presenteres tre case-studier: den talentfulle utøveren, utviklingstrapper og frafallsproblematikk. Hjelseth konkluderer med at det er viktig å opprettholde et mangfold av motiver og forventninger for å ivareta både sosialt fellesskap og sportslige ambisjoner. Organisert idrett må navigere mellom disse spenningene for å forbli relevant og oppfylle politiske mål om inkludering og folkehelse. Dette reiser igjen spørsmål om hvordan man best kan imøtekomme ungdommers ulike behov uten å miste essensen av idrettens egenverdi.

Kapittel 13 er skrevet av førsteamanuensis Marte Bentzen og stipendiat Linn Engdahl-Høgåsen, og har tittelen «Én idrett – like muligheter: En evigvarende utopisk visjon?» De drøfter, med utgangspunkt i empiri, deltakelse av barn og unge med funksjonsnedsettelse i organisert idrett i Norge. Forfatterne viser til historiske og strukturelle barrierer som hindrer likestilling i idretten, og fremhever at det er en vedvarende utfordring knyttet til rekruttering og frafall, særlig i ungdomstiden.

De diskuterer også hvordan forskning ofte har sett på idrett som et middel for å oppnå «normalitet» og et «bedre liv», noe som kan føre til en instrumentell forståelse av deltakelse. Forfatterne peker på nødvendigheten av å skifte fokus fra kvantitet – altså oppmøte – til kvalitet, det vil si opplevelsen av deltakelse. Idrettstilbud må tilpasses bedre for å imøtekomme behovene til alle utøvere, også de med funksjonsnedsettelse. Det er avgjørende at trenere og ledere har kompetanse til å skape inkluderende og støttende miljøer for alle som deltar.

I bokas siste kapittel, det **fjortende** i rekken, med tittelen «Idrettslags håndtering av økonomi som barriere for barn og unges idrettsdeltakelse: Etske dilemmaer når frivillighetsmoral møter profesjonsetikk», drøfter idrettssosiologene Gerd Marie Solstad og Åse Strandbu økonomiske barrierer for barn og unges tilgang til organisert idrett. De er opptatt av de etiske spenningene trenere og ledere står i når de får ansvar for at familieøkonomien ikke skal begrense eller ekskludere idrettsaktiviteten.

Datamaterialet er kvalitativt og hentet fra studier om foreldre og frivilliges rolle i måten barne- og ungdomsidrett blir organisert på. I materialet finner de tydelige spenninger mellom frivillighetens praktiske løsninger i idrettslaget og en profesjonalisert trener- og lederetikk. De reflekterer omkring hvordan frivillighetens idealer og moralske prinsipper er på vikende front i en økende profesjonalisering av spesielt trenerrollen i norsk barne- og ungdomsidrett.

Referanser

- Brunstad, P. O. (2009). *Klokt lederskap. Mellom dyder og dødssynder*. Gyldendal akademisk.
- Bush, T. (2012). *Verdibasert ledelse i offentlige profesjoner*. Fagbokforlaget.
- Caprona, Y. d. (2013). *Norsk etymologisk ordbok*. Kagge forlag.
- Evetts, J. (2013). Professionalism: Value and ideology. *Current Sociology*, 61(5–6), 778–796. <https://doi.org/10.1177/0011392113479316>
- Hanstad, D. V. (2019). *Organisasjon og lederskap i idretten*. Fagbokforlaget.
- Schjetne, E., Afdal, H., Johannesen, N., Anker, T. & Afdal, G. (2017). Læreres profesjons-etikk i fokus. *Prismet*, 2, 82–91. <https://doi.org/10.5617/pri.4502>

Del 1: Verdibasert ledelse

